

Kautamaning Wanodya Sajrone *Naskah Prabu Rara* (Tintingan Filologi)

Aulisa Nanda Apriliyanti

Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya,
nandalisa432@yahoo.co.id

Abstrak

Naskah Prabu Rara kalebu salah sawijining naskah pesisiran kang awujud tembang, nggunakake basa Jawa kang kacampur tembung Kawi, tembung Arab lan tembung Indonesia. Panliten iki nggunakake metode *deskriptif analitik*. Sumber data panliten yaiku teks *Naskah Prabu Rara* lan data kang utama yaiku tetembungan, ukara lan pada kang ana sajrone *Naskah Prabu Rara*. Data ing panliten iki dikumpulake kanthi teknik pustaka, teknik kartu data lan teknik catet. Ing babagan analisis data, panliten iki nggunakake tintingan struktural mligine struktur puisi. Asil panliten iki nuduhake yen *Naskah Prabu Rara* iki ngandhut piwulang bab kautamaning wanodya kang bisa digunakake patuladhan kanggo kita sedaya.

Tembung penting: kautamaning, wanodya lan filologi

Abstrak

Naskah Prabu Rara termasuk salah satu naskah pesisiran yang berwujud tembang, menggunakan bahasa Jawa yang bercampur dengan kata Kawi, kata Arab dan kata Indonesia. Penelitian ini menggunakan metode *deskriptif analitik*. Sumber data penelitian yaitu teks *Naskah Prabu Rara* dan data yang utama yaitu kata-kata, kalimat dan paragraf yang ada dalam *Naskah Prabu Rara*. Data dalam penelitian ini dikumpulkan dengan teknik pustaka, teknik kartu data dan teknik catat. Dalam hal analisis data, penelitian ini menggunakan teori struktural terutama struktur puisi. Hasil penelitian ini menunjukkan bahwa *Naskah Prabu Rara* mengandung pelajaran bab keutamaan wanita yang bisa digunakan contoh untuk kita semua.

Kata kunci: keutamaan, wanita dan filologi.

PURWAKA

Sastra Jawa minangka kasusastran daerah kang onjo amarga wis kondhang kaloka ing nuswantara. Akeh para sarjana manca lan Indonesia kang wis nлити sastra Jawa. Sastra Jawa kuwi minangka bentuk kanyatan saka jati dhirine manungsa kang nduweni ciri khas beda-beda (Purnomo, 2011:6). Sastra Jawa miturut jamane kaperang dadi telu yaiku sastra Jawa kuna, sastra Jawa pertengahan lan sastra Jawa gagrag anyar. Sastra Jawa kuna biyasane ditulis mawa basa kawi lan nggunakake metum kakawin. Sastra Jawa pertengahan biyasane ana pangaribawa Islam lan tuwuh ing jaman Majapahit kanthi metrum kidung (Suwarni, 2013:1), dene sastra Jawa gagrag anyar nggunakake basa Jawa anyar lan nduweni metrum tembang. Sastra Jawa gagrag anyar dibagi dadi loro yaiku kasusastran Jawa klasik lan kasusastran Jawa pesisiran. Kasusastran Jawa klasik nduweni titikan yaiku nggawe basa Jawa anyar sarta aksara kang digunakake aksara Jawa lan pegon dene kasusastran Jawa pesisiran nduweni titikan metrum ora teratur, basane kasar lan diwiwiti karo tembang Asmaradana kanggo mratandhani yen kuwi sastra pesisir. Salah sawijining tuladha sastra pesisir kang ana ing panliten iki yaiku *Naskah Prabu Rara*. *Naskah Prabu Rara* kalebu sastra Jawa pesisir amarga basa kang digunakake kalebu kasar mratandhani basane wong pesisir. Naskah iki uga ora ana katrangan ngenani panganggit dadi bisa

diarani naskah turunan. Naskah iki ngandharake kautamaning wanodya

Naskah Prabu Rara didadekake obyek panliten jalaran ngandhut nilai-nilai luhur kang bisa kanggo patuladhan kanggo kita kaya sipat kapimimpinane Prabu Rara. Kajaba iku, naskah iki uga durung ana sing nлити mligine bab kautamaning wanodya. Panliten iki diajab supaya nilai-nilai luhur kang ana sajrone naskah ora ilang bebarengan karo rusake naskah. Panliten iki ana ing ranah filologi modern kang nengeneke paraga mligine wanodya. Wanodya dadi objek utama sajrone panliten iki mula saka kuwi digunakake tintingan feminisme kanggo nintingi *Naskah Prabu Rara*. Tintingan feminisme gegayutan karo upaya wanodya guna ningkatake hak sing diduweni supaya ora kalindhes maneh (Gamble, 2010:3).

Panliten iki njlentrehake kanthi cara ndeskripsikake teks sastra kanggo nemokake unsur-unsur kang gegayutan. Sawise kuwi lagi ditintingi unsur-unsur kang gegayutan kuwi mau kanggo mangerteni isi saka kasusastran kang diteliti. Andharan ing ndhuwur nyethakake yen panliten iki migunakake metode deskriptif analitik. Miturut Ratna (2012:53) metode deskriptif analitik minangka metode kang ditindakake kanthi ndeskripsikake kasunyatan-kasunyatan banjur diwenehi katrangan. Panliten kang migunakake metode deskriptif analitik iki diajab bisa mujudake gegambaran kang cetha ngenani kautamaning wanodya sajrone *Naskah Prabu Rara*. Panliten

kualitatif *Naskah Prabu Rara* iki nengeneke ancangan hermeneutik. Hermeneutik yaiku ilmu kanggo mahami maksud kasusastran kuwi kanthi luwih jero (Teeuw, 1984:123). Andharan sadurunge cetha yen hermeneutik diajab bisa mangerteni makna sastra kang ana sajrone struktur kasusastran. Andharan aparat kritik tumrap *Naskah Prabu Rara* nggunakake prinsip filologi modern yaiku nggunakake sawijining naskah kanggo diteliti utawa kang diarani metode naskah tunggal (Purnomo, 2007:43).

METODE

Sesambungan karo ancas saka panliten iki, yaiku nintingi kautamaning wanodya sajrone *Naskah Prabu Rara*, saengga tintingan kang digunakake sajrone panliten iki yaiku Filologi, Struktural lan Feminisme. Metode panliten kang dipilih kanggo panliten iki yaiku hermeneutik kanthi cara . Angggone milih sawijine metode iku kudu nyelarasake karo bab sing bakal diteliti. Ing panliten iki bakal nggunakake metode *deskriptif analitik*. Miturut Ratna (2012:53) metode deskriptif analitik minangka metode kang ditindakake kanthi ndeskripsikake kasunyatan-kasunyatan banjur diwenahi katrangan.

Sumber data kang digunakake sajrone panliten iki Sumber data sajrone panliten iki yaiku arupa naskah mligine naskah lawas. Sumber data arupa buku, dokumen, kalawarti ilmiah lan liyane kuwi kalebu sumber data tertulis (Moleong, 2010:159). Bisa diarani yen panliten iki migunakake sumber data tertulis arupa *copy Naskah Prabu Rara* sing diduweni dening pihak Museum Trowulan, Mojokerto. Ana Museum Trowulan mau, *Naskah Prabu Rara* kasimpen kanthi nomor Invent. 9103, ditulis tangan kanthi aksara Jawa lan migunakake basa Jawa kang kacampur tembung Kawi, Arab lan Indonesia. Data kang paling utama yaiku tetembungan, ukara lan pada kang ana sajrone *Naskah Prabu Rara*. Tembung-tembung, ukara lan pada mau katulis mawa tembang macapat kang dumadi saka 22 pupuh. Metrum tembang kang digawe yaiku tembang Asmaradana, Sinom, Dhandhanggula, Pangkur, Mijil, Durma, Megatruh lan Gambuh. Pupuh I (Asmaradana), pupuh XII (Kesmaran) lan pupuh XXII (Dhandhang) digawe kritik teks.

Instrumen yaiku piranti kang digawe kanggo ngumpulake data (Siswantoro, 2010:73). Instrumen utama sajrone panliten yaiku panliti, sing nduweni tugas kanggo napsirake teks sajrone naskah. Instrumen kapindho yaiku daftar pitakonan kang gegayutan karo kahanan naskah. Pangumpulane data ing panliten iki nggunakake teknik pustaka, teknik kartu data lan teknik catet.

ASILE PANLITEN

Tata cara nulis asiling panliten nuduhake upaya kanggo nyuguhake asil tintingan naskah awujud laporan ilmiah utawa skripsi ngenani sakabehe pakaryan kang dilakoni nalika panliten. Laporan kang diandharake mau mligine babagan kautamaning wanodya sajrone *Naskah Prabu Rara*.

ISI TEKS NASKAH PRABU RARA

Tema kang diangkat sajrone *Naskah Prabu Rara* yaiku kautamaning wanodya, amarga sajrone *Naskah Prabu Rara* diandharake piwulang-piwulang bab kautamaning wanodya. Piwulang mujudake bab sing kepengin diandharake dening panulis kanggo pamaos. Kautamaning wanodya kasebut yaiku:

Kautamaning Wanodya Gegayutan karo Awake Dhewe

Manungsa diripta dening Gusti minangka mesthi nduweni sipat kang mentingake awake dhewe. Apa wae kang gegayutan karo awake dhewe mesthi didhisikake. Ora kabeh manungsa bisa ndhisikake kapentingan liyan tinimbang kapentingan dhewe. Jaman saiki angel nggoleki pawongan kang nduweni sipat bisa ndhisikake kapentingan liyan nanging pawongan kang milih kapentingan dhewe dadi *prioritas* kuwi isih wajar amarga manungsa kuwi nduweni sipat *egois* kang mentingake awake dhewe.

Para wanodya sajrone *Naskah Prabu Rara* uga nduweni sipat kang kaya mangkono kang gegayutan karo awake dhewe. Sipat-sipat kang gegayutan karo awake dhewe yaiku antara liya: kendel, pengin diajeni, wibawa, sekti, rasa tresna, jujur lan setya. Supaya luwih cetha babagan sipat-sipat wanodya kang gegayutan karo awake dhewe, bakal kaandharake ana ing ngisor iki.

Kendel

Sipat kendel pancen perlu banget diduweni kabeh pawongan kanggo ngadhepi apa wae sing dirasa bisa ngancem dheweke. Sipat kendel dhewe tegese yaiku nduwe kewanen (Poerwadarminta, 1937:208) lan nduweni ati kang mantep lan rasa percaya marang awake dhewe sajrone ngadhepi baya lan perkara kang ngubet ing awake dhewe. Kendel kuwi tuwuh saka awake dhewe tanpa tuwuh saka wong liya. Wong liya mung bisa weneh rasa yakin supaya kita bisa nuwuhake rasa kendel saka awake dhewe. Ras kendel pancen diperlokake banget kanggo perang lan nglawan musuh-musuh, tanpa anane rasa kendel kuwi kita ora bisa maju kanggo ngadhepi apa wae kang ngancem kita. Sipat kendel iki luwih becik digawe kanggo bab kang apik, kayata perang nglawan kang ala. Kabecikan kudu ditandur ana ing ngendi wae, dene tumindak ala kudu dibasmi lan diilangake saka donya iki.

Wrenanen sang prabu estri
Wus ngrasuk kaprajuritan
Sesikepe ing palugon
Anari marang kang priya
Pangeran jengandika
Napa tumut napa kantun
Kula arsa bantu yuda.
.... (P.IX. 16)

Saka andharan ing ndhuwur cetha yen Prabu Rara wis nduweni jiwa kaprajuritan kang tuwuh saka awake dhewe lan wis ngrasuk ing jiwane. Sipat kendel lan jiwa kaprajuritan kuwi digawe Prabu Rara kanggo perang nglawan musuh-musuh kang ora liya saka negara Arab. Prabu Rara nawani marang bojone kang ora liya yaiku Iman Suwongsa, arep melu perang apa ora. Cetha ing kono Prabu Rara pancen melu perang amarga kababar saka ukara 'kula arsa bantu yuda' kang tegese aku arep ngewangi perang ateges dheweke melu budhal ing paprangan. Dheweke minangka ratu ing Giling Wesi kudu melu perang amarga kanggo mertahanake kraton kang wis dheweke pimpin, ora mung kuwi dheweke uga kudu weneh tuladha tumrap rakyat minangka pamimpin kang tanggung jawab marang rakyat lan negarane.

Pengin Diajeni

Manungsa urip ing alam donya mesthi pengin diajeni. Sipat kasebut pancen wajar yen diduweni kabeh manungsa. pawongan biyasa kang ora nduweni pangkat apa-apa wae pengin diajeni apa maneh pawongan kang dhuwur pangkate. Kita minangka manungsa kudu padha-padha ngajeni siji lan sijine. Rasa pangaji-aji tuwuh saka awake dhewe tanpa anane campur tangan wong liya. Wong enom kudu bisa ngajeni wong kang luwih tuwa nanging wong tuwa uga ora bisa sapenake dhewe marang wong enom. Pawongan kang pengin diajeni kudu bisa ngajeni wong liya. Salah sawijining pawongan kang ora bisa ngajeni liyane, ora bakal oleh rasa pangaji-aji saka pawongan liya uga.

Beranang mantri lan yatra
Pecaton daton dha mantri
Miwah wong panumbak anyar
Para punga wa jajari
Waosi nang merapit
Belongsong emas lan payung
Agung gilap kencona
Songsong sang prabu estri
Dyan suwindi tur sembah marang
kang raka.
.... (P.VI. 27)

Andharan ing ndhuwur nyethakake yen Prabu Rara nganggo payung emas ing sisih kiwa lan tengen. Suwindi minangka adhine Prabu Rara uga weneh pakurmatan marang Prabu Rara kanthi atur sembah. Masiya Suwindi kuwi adhine Prabu Rara, dheweke ora lali marang kuwajibane kanggo

ngormati mbakyune minangka ratu ing Giling Wesi. Suwindi kaetung adhihi saka Prabu Rara nanging yen dideleng saka pangkat, Suwindi tetep andhahane Prabu Rara mulane dheweke tetep kurmat marang Prabu Rara. Ambar Manik masiya bojo wayuhe Suwongsa, dheweke uga kudu kurmat marang Prabu Rara. Prabu Rara uga rumangsa minangka ratu ing Giling Wesi mulane dheweke pengin dikurmati dening sapa wae.

Wibawa

Poerwadarminta (1937:662) ngandharake yen wibawa yaiku kaluhuran, kamulyan, kasekten lan kuwasa. Bisa diarani yen wibawa kuwi nduweni pangaji-aji dhuwur ing ngarepe liyan. Kabeh pawongan kudu nduweni wibawa supaya ora dianggep entheng dening wong liya, mligine ratu. Ratu kudu nduweni wibawa ing ngarepe andhahan lan rakyat. Ratu kang ora nduweni wibawa ora bakal dikurmati dening andhahan lan rakyat, bisa-bisa dianggep ora nduwe pangaji-aji. Wibawa ora mung diduweni dening wong lanang nanging wadon uga kudu nduweni wibawa supaya wong lanang ora ngremehake wong wadon. Pawongan kang wis dianggep ora nduweni wibawa, ora bakal dikurmati lan diajeni maneh dening wong liya.

Pan sampun sumedyeng jaba
Anulya sang prabu estri
Risampun ngrasuk busona
Ayune lir widadari
Miyos sangking jro puri
Dewi ambar manik pungkur
Iku ponakan nira
Putrane kang raka aji
Jongbi raja awur jaman sri naledra.
.... (P.VI. 28)

Andharan ing ndhuwur nyethakake yen Prabu Rara luwih nduweni wibawa ing ngarep andhahane nalika ganti busana. Ayune kaya widadari nalika nganggo klambi anyar kuwi lan metu saka njero kraton. Klambi, citra lan tumindak Prabu Rara kang apik nggawa wibawa dhewe ing ngarepe andhahane. Ora mung ing ngarepe andhahane nanging uga ing ngarepe Suwindi minangka adhi saka Prabu Rara, wibawa kuwi tuwuh lan ndadekake Prabu Rara nduweni pangaji-aji dhuwur.

Sekti

Akeh crita sing nggambarake yen wong jaman biyen kuwi sekti mandragune. Bebasan disuduk manthuk-manthuk, ditumbak lakak-lakak, dibedhil malah mecicil, dipedhang ilang. Ana sing sekti nganti bisa mabur kaya manuk branjagan, bisa mlayu lan lelumpatan kaya kidang telangkas, bisa ambles bumi lan liyane. Sekti ndhewe nduweni teges kaluwihan kang ngungkuli kodrat (Poerwadarminta, 1937:553). Kasekten kang diduweni salah sawijining pawongan biyasane ora bisa antuk kanthi gampang nanging kudu pasa, tirakat lan nglakoni tumindak liya kanggo syarat

supaya bisa sekti. Nanging ana uga kang sekti iku turunan saka kulawarga kang diwarisake supaya ora ilang kasektene saka kulawarga kasebut. Kasekten iku luwih becik digawe ing tumindak becik lan aja digawe ing tumindak ala. Yen kasekten bisa digawe ing tumindak-tumindak kang becik, pawongan sekti kuwi bisa diajeni dening wong akeh nanging yen kasekten kuwi digawe ing tumindak ala bakale cilaka lan ora diajeni dening wong liya. Dheweke malah bisa diarani wong liya minangka musuh lan pantes kanggo diadohi. Mula saka kuwi, kasekten kuwi becike kanggo ngewangi pawongan kang nandhang susah lan tumindak becik liyane kang bisa mbiyantu pawongan liyane. Tumindak kang kaya mangkono bisa luwih diajeni dening wong liya.

Tumulya prabu wanodya
Sampun ngrasuk keprabone ngajurit
Asikep panah sang ayu
Wesiyat teturunan
Liwat ampuh luput wong digdaya
teguh
Aran panah roda peksa
Betuwah ing giling wesi.
.... (P.XX. 3)

Andharan ing ndhuwur bisa nyethakake ngenani kasekten sing diduweni dening Prabu Rara yaiku panah roda peksa minangka wasiyat teturunan saka kulawarga Prabu Rara lan panah roda peksa kuwi minangka pusaka ing Giling Wesi. Panah roda peksa kuwi digawa dening Prabu Rara kanggo perang musuh Raja Baskara ing paprangan.

Ruditya prabu wanodya
Menthang raras panah lumepas aglis
Pucuke gegaman murub
Sarya dilah dumilah
Kantar-kantar banter nora kena luput
Jaja nira ingkang kena
Sumelet pan kadya geni.

Lir wong wabathok punika
Panas sira niba sri narapati
Raja baskara tan emut
Asanget kapidhara
Para nata ing arab surak gumuruh
Pan kadya barat ping sapta
Raja baskara tumuli.
.... (P.XX. 10-11)

Andharan ing ndhuwur cetha ngenani kasekten kang diduweni Prabu Rara nanging sing dirembug yaiku kasekten gegamane yaiku panah roda peksa kang dadi pusaka Giling Wesi. Ing kono dicethakake yen sektine gegaman kuwi bisa mateni Raja Baskara. Nalika panah kuwi dipenthang, pucuke murub. Panah kuwi diculake dening Prabu Rara lan mlayune saka panah kuwi banter banget dibarengi karo sumelele panah kuwi kadya geni. Pungkasan panah kuwi ngena marang Raja Baskara

lan klenger sanalika. Para ratu ing Arab padha surak-surak amarga Prabu Rara wis bisa ngalahake Raja Baskara.

Rasa Tresna

Saben manungsa mesthi nduweni rasa tresna tumrap liyane. Bisa tresna marang Gustine, kulawarga lan pawongan liyane. Manungsa diarani mokal yen ora nduweni rasa tresna. Rasa tresna kang tuwuh bisa agawe rakete sesambungan kekancan siji lan sijine. Poerwadarminta (1937:620) negesi yen tresna yaiku asih, mulunging ati marang liyan. Dadi rasa tresna kuwi bisa diarani asih tumrap pawongan liyane. Pawongan sing bisa weneh rasa tresna kang tulus, bakal diwales rasa tresna kang tulus uga nanging yen rasa tresna kuwi ora dibarengi niat kang apik lan tulus, asil pungkasan bakal tuwuh kang ala uga tumrap awake dhewe.

Sekathahe nedha ngapuraning
Ing sampeyan katong
Ngemungena sapindhah wiyose
Prabu rara awelas ningali
Semu nireng asih
Dhumateng sang bagus.

Amicareng wedaya nrepati
Mangkona ing manon
Tuhu bagus satriya jatine
Ingsun sawangi kaya tra nrepati
Dudu tedak cilik
Ketara ing semu.

Cahya wenes apan mindha sasi
Putra bagus anom
Kaya nabi yusup ing citrane
Kaya pantes dadi laki mami
Mangkona ing ati
Ciptane sang ayu.
.... (P.VII. 12-14)

Andharan ing ndhuwur njlentrehake yen ana satriya bagus kang njaluk sepura marang Prabu Rara amarga wis nduwe salah. Prabu Rara rumangsa mesakake marang satriya kasebut. Prabu Rara nyawang citra kang diduweni satriya kasebut kanthi permati. Pranyata citrane bagus kaya Nabi Yusuf. Atine Prabu Rara ngrasa yen satriya kuwi bisa dadi bojone. Saka kutipan kuwi bisa diarani yen Prabu Rara wis tresna marang satriya bagus kuwi nganti duwe pepenginan bisa ndadekake satriya bagus kuwi minangka bojone.

Jujur

Miturut Poerwadarminta (1937:93) jujur yaiku lenceng, pener, leres. Bisa diarani yen jujur kuwi crita apa anane tanpa ditambah lan dilongi. Wong jaman saiki angel banget yen dikongkon jujur. Kanggo wong jaman saiki yen jujur malah bakale

ajur mula saka kuwi angel banget kanggo nemoni
wong kang jujur.

Kocapa kang manjing puri
Anenggih sang jayeng rana
Pinethuk marang garwane
Lajeng kinanthi kang ngasta
Dewi marpinjung retina
Nungsi werti aturipun
Samarga pinututuran.

Iya mirah wong ngacethi
Kangjeng rama ing madiyan
Yekti tulus sembayange
Pan sampun kulineng tyasya
Kang garwa langkung suka
Sokur maring nyang sang ayu
Saprapane ing kadhatyan.
.... (P.I. 35-36)

Pethikan ing ndhuwur ngandharake yen Dewi Marpinjung nduweni sipat jujur, apa anane. Dheweke crita marang garwane babagan Nur Sewan kang pancen sabener yaiku agama Islame kenthel banget. Sembahyange tulus marang Gusti lan bakal seneng garwane yen nduweni kakunge kaya mangkono.

Andharan ing ndhuwur bisa diarani yen Dewi Marpinjung crita apa anane babagan Nur Sewan marang bojone. Pancen ing kanyatan Nur Sewan kenthel banget agamane lan sregep sembahyang. Dheweke ora nate telat kanggo sembahyang marang Gustine amarga kuwi minangka kuwajibane saben dina ing alam donya iki. Tumindak jujur kaya kang dilakoni Dewi Marpinjung bisa digawe patuladhan kanggo kita amarga jujur minangka tumindak becik kang pantes ditrepake ing bebrayan iki.

Setya

Setya nduweni teges tansah mantep ing pasuwitane (Poerwadarminta, 1937:561). Setya bisa diarani ora madhep ing liyane lan tetep mantep marang pawongan siji kuwi. setya marang pawongan kang becik bisa ditiru lan ditrepake ing bebrayan iki dene setya marang pawongan kang bisa agawe awake dhewe cilaka kuwi kang kudu ditinggalake. Rasa setya kuwi aja nganti digawe ing tumindak ala amarga bisa mbabayani sing ngongkon lan sing dikongkon. Setya marang Ratu Jin bisa agawe awake dhewe melu ora disenengi dening wong liya. Sejatine awake dhewe ora nduwe salah amarga awake dhewe setya marang pawongan kang salah bisa agawe awake dhewe nemu baya.

Kang rayi ngiring neng wuntat
Anenggih radyan suwindi
Lampah ira gegancangan
Tri unjukan winetawis

Tebih etung taman sari
Wau ta sangking kedhatun
Wus manjing ing ngunjona
Yata kandheg prabu estri
Aneng ing jro madyane gapureng
taman.

.... (P.VI. 31)

Pethikan ing ndhuwur ngandharake yen Suwinda pancen setya marang mbakyune yaiku Prabu Rara. Dheweke lila ngiring ana ing mburine Prabu Rara saka kedhaton nganti ing gapura taman. Sipat Suwinda pancen bisa ditiru minangka adhi kang setya marang mbakyune. Prabu Rara kang nduweni sipat apik pantes yen Suwinda bisa setya lan manut marang mbakyune kasebut. Ora ana tuturan kang agawe larane Prabu Rara nalika ngongkon Suwinda. Suwinda mung manut lan setya marang apa kang diaturake Prabu Rara.

Sipat Suwinda kang kaya mangkono pantes dadi patuladhan. Ora nate kandha kang agawe lara atine Prabu Rara nalika dikongkon. Dheweke setya lan manut marang Prabu Rara. Prabu Rara uga nduweni sipat apik mulane pantes yen Suwinda manut lan setya marang apa kang diaturake Prabu Rara marang dheweke.

Kautamaning Wanodya Gegayutan karo Wong Liya

Manungsa urip ing alam donya mesthi mbutuhake wong liya. Ora ana manungsa kang bisa nglakoni urip iki tanpa anane wong liya ing uripe. Ora ana manungsa yen mati bakal mlaku dhewe ing kubure, mesthi mbutuhake wong liya kanggo sakabehane. Kita minangka manungsa aja nganti nduweni sipat sombong kuwi bisa ndadekake kita diadohi dening wong-wong kang ana ing sakupengane awake dhewe.

Wong liya kuwi minangka papan panggonan kita nyuwun tulung yen butuh apa wae ing urip bebrayan, ora lali yen papan panggonan utama kanggo kita nyuwun apa-apa kuwi tetep ning Gusti Allah nanging kita uga butuh manungsa kang bisa nulungi kita yen ana susah kang gegayutan karo urip bebrayan. Mula saka kuwi yen kita ora pengin adoh saka wong liya, aja nganti nduweni sipat sombong kang agawe wong-wong ing sakupengane awake dhewe padha ngadoh.

Ing panliten iki, para wanodya nduweni sipat kang gegayutan karo awake dhewe yaiku : pangerten, welas asih, sipat alus, “tegas”, andhap asor, tanggung jawab, tanggap, manut, bisa dipercaya, preduli, lan sopan. Sipat-sipat Prabu Rara minangka *makhluk sosial* bakal kawedhar luwih rowa ing ngisor iki.

Pangerten

Pangerten artine ngerti, mudheng lan paham maksud saka apa wae kang dikandhakake. Dadi

pawongan kuwi bisa mangerteni wong liya lan aja nganti mung pengene dingerteni wae, kudu gantian. Pawongan kang nduweni sipat pangerten bisa disenengi dening wong liya kang ana ing sakupenge. Mula saka kuwi, pangerten kuwi minangka sangu kita minangka kanggo urip bebrayan salawase. Yen kita bisa ngerti wong liya, wong liya uga bisa mangerteni kita tanpa kita ntuwun tulung.

Dyan suwongsa lawan prabu estri
Angunungi mring ki setu ika
Ki pangulu manthuk bae
Ingsun trima sembahmu
Yata wau ni ambarmanik
Anjawil mring kang paman
Bebisikan sampun
Suwindi matur kang raka
Lamun wau kapunakan nira ugi
Remen marang suwongsa.

Prabu rara asru genira ngling
Yen mengkono yayi ningkahena
Ni ambarmanik wayose
Dadi marulan ing sun
Kapunakan ningong sayekti
Suwindi sigra mara
Matur ki pangulu
Lah ta kyai ningkahena
Ambarmanik lan radyan suwongsa
singgih
Demang ngiras tangkilan.

Duk semona kinawin ken aglis
Ambarmanik lan radyan suwongsa
Wus atur sembah karone
Radyan suwindi wau
Nulya ngambil mas pitung kati
Winadhahan naman mas
Katur pangulu
Inten sesotya senampun
Seprandene ki setu tan arsa tampi
Mungkur genira lenggah.
.... (P.VIII. 28-30)

Inti saka andharan ing ndhuwur yaiku ngenani rasa pangertene Prabu Rara dening Ambarmanik, punakan saka Dyan Suwindi. Dyan Suwindi kuwi dhewe adhi kang paling ragil saka Prabu Rara. Ing andharan kuwi dicethakake yen wiwitan Prabu Rara rabi karo Iman Suwongsa, adhi saka Jayeng Rana, kang rupane bagus lan citrane kaya Nabi Yusup. Sawise dirabekne antarane Prabu Rara lan Iman Suwongsa, Suwindi matur marang mbakyune yaiku Prabu Rara yen Ambarmanik pengin rabi uga karo Suwongsa amarga dheweke uga tresna tenanan. Mula saka kuwi Prabu Rara kang ora tega dening Ambarmanik, ngolehi dheweke rabi uga karo Suwongsa. Prabu Rara

ngongkon Ki Pangulu kanggo ngrabekne antara Suwongsa lan Ambarmanik.

Welas Asih

Tembung welas asih kuwi sejatine kedaden saka rong tembung yaiku welas lan asih. Welas nduweni teges nduwe rasa mesakake marang liyan, dene tembung asih nduweni teges tresna. Bisa diarani yen welas asih yaiku rasa mesakake marang liyan kang dilandhesi rasa tresna. Wong sing welas asih kuwi angel ditemokne ing jaman saiki. Wong saiki padha angel yen dikongkon merhatekake prihatine liyan, padha ngurusi urusane dhewe-dhewe, sing sugih pengin tambah sugih, sing mlarat saya kere. Pamimpin kang welas asih diperlokake kanggo mimpin rakyat supaya bisa urip tentrem.

Sekathahe nedha ngapuraning
Ing sampeyan katong
Ngemungena sapindhah wiyose
Prabu rara awelas ningali
Semu nireng asih
Dhumateng sang bagus.

.... (P.VII. 12)

Andharan ing ndhuwur nyethakake yen Prabu Rara nduweni sipat welas asih dening raden kang nduweni sipat bekti, wani jaluk sepura dening Prabu Rara amarga nduweni salah wis wasi mlebu ing taman sari (papan panggonan kembang-kembang manca warna). Sadurunge Prabu Rara arep ngukum pati dening raden kang wani mlebu taman sari kuwi nanging priya kuwi langsung njaluk sepura. Prabu Rara krasa welas dening pawongan kang aran Suwongsa kuwi. Dheweke ngormati Suwongsa kang njaluk sepura dening dheweke kanthi sopan lan becik mula saka kuwi Prabu Rara nyepura salahe Suwongsa.

Sipat alus

Wanodya kodrate pancen nduweni sipat alus. Aluse wanodya bakal katon banget karo pawongan kang ditresnani. Pamimpin kang alus uga diperlokake sajrone mimpin kratone. Alus nalika mimpin kudu tetep nduweni tanggung jawab supaya aluse kita marang rakyat ora disalah arti dening panampane. Bisa diarani yen aluse kita kuwi dianggep entheng dening panampa amarga kita kebacut alus dadi kita tumindak alus tetep nduweni wates nganti sepira kita tumindak kaya mangkono. Ana kalane kita kudu tumindak teges dening sapa wae yen dialusi ora kena naging tetep sipat alus kang dadi utama supaya rakyat luwih seneng karo pamimpine.

Langkung suka prabu rara
Marwata suta ing galih
Arsa ngluwari punang gya
Arsi rama marang beji
Karsane prabu estri
Animbali arenipun
Radyan suwindi prapta
Ing arsa majeng wotsari

Agandika aris sang prabu wanodya.

Lah yayi suwindi sira
Payo caosna den aglis
Sun arsa adus mring taman
Angluwari kang pun agi
Wus ana ujar mami
Yen kakang suwonda prabu
Lanang yudane ika
Kaul marang taman sari
Mara age mepeka mantri punggawa.
.... (P.VI. 24-25)

Andharan ing ndhuwur cetha banget yen Prabu Rara nduweni sipat alus nalika kandha marang Suwindi. Suwindi dikongkon kandha marang Prabu Suwonda yen dheweke wis ana ing taman sari. Nalika kandha marang Suwindi kuwi bisa diarani alus amarga saka ukara 'angandika aris sang prabu wanodya'. Saka ukara kuwi bisa diarani yen pancen Prabu Rara nduweni sipat alus nalika kandha karao sapa wae senadyan Suwindi kuwi wayuh saka bojone yaiku Suwongsa.

“Tegas”

Sipat tegas kuwi ora mung diduweni priya, wong wadon uga kudu nduweni sipat tegas. Paling utama kang kudu nduweni sipat tegas yaiku para pamimpin. Pamimpin yen ora nduweni sipat tegas, arep dadi apa andhahane. Pamimpin sing ora tegas bisa agawe andhahane saya ndadi. Bisa dijupuk tuladha, ana pamimpin kang ngumbar andhahane nglakoni korupsi, mung dikandhani lan ora diukum bisa nggawe andhahane kuwi tuman kanggo nglakoni maneh. Pamimpin sing tegas kuwi kang bakal dadi arep-arepane para masyarakat. Ora ndeleng kuwi kulawarga utawa kanca, yen tumindak ala kudu diukum. Nanging ing negara-negara jaman saiki sapa kang nglakoni salah senadyan kuwi kulawarga utawa kanca bakal dibebasake. Aturan kang kaya mangkono kuwi kang bisa agawe bubarha negara. Kudune negara kuwi bisa milih pamimpin kang tegas, jujur lan tanggung jawab supaya negara ora bubarha.

Dhateng sang dyah kang lenggah ing wuri
Punika sang katong
Angandika sang prabu estrine
Iya kena larangan sireki
Dene wani wani
Saben taman santun.

Yen wong lanang iku ukum pati
Wong ngambah jro kebon
Pira- pira mung keris mubahe
Iya dadi lirone yus yeki
Rahadyan tur bekti
Pukulun sang prabu.

.... (P.VII. 10-11)

Katrangan kang ana ing ndhuwur iku bisa nyethakake yen Prabu Rara pancen nduweni sipat

tegas marang sapa wae kang nglakoni salah. Ana wong lanang kang ora sengaja wis wani mlebu taman sari, dheweke bakal ngukum pati wong lanang kasebut. Prabu Rara ora ndeleng sapa kuwi, dirasa wong lanang kuwi wis salah gara-gara mlebu ing taman sari, ya kudu diukum pati. Kuwi minangka tuladha saka pamimpin kang tegas sing bisa weneh ukuman langsung dening pawongan kang pancen nduweni salah.

Andhap asor

Andhap asor tegese trep anggone ngajeni awake (ora gumedhe). Dadi wong sing andhap asor kuwi ora sombong. Pamimpin andhap asor kuwi yen nduweni salah ya gelem njaluk sepura ora mung meneng wae kaya ora nduwe salah kuwi jenenge sombong, kaya ora butuh wong liya. Pamimpin kang apik, bisa nyadhari apa salahe lan wani njaluk sepura marang pawongan sapa wae kang wis dilarani. Bisa diarani uga yen andhap asor kuwi ngrasa endhek ing ngarepe wong liya lan ora nduweni kaluwihan apa-apa (ngrendhahne awake dhewe nanging tetep positif).

Layak yen sekti digdaya
Kalengkung prawireng pesthi
Gupuh nulya atur sembah
Wau sang prabu estri
Nuwun ngapura uni
Sekathahe sisip insun
Kerona dereng wikan
Lingira ki gurit wesi
Lah ta iya sadurunge sun ngapura.

.... (P.XIV. 24)

Andharan ing ndhuwur cetha yen Prabu Rara njaluk sepura dening Ki Gurit Wesi yen dheweke wis nglakoni salah. Ki Gurit Wesi uga wis weneh sepura marang Prabu Rara. Bisa diarani yen Prabu Rara pancen ora sombong, masiya dheweke ratu ing Giling Wesi, dheweke tetep njaluk sepura marang pawongan kang wis dilarani. Kuwi weneh pratandha yen pancen Prabu Rara kuwi minangka pamimpin kang bisa dadi patuladhan ora mung wanodya nanging uga priya kang saiki dadi pamimpin.

Tanggung Jawab

Tembung tanggung jawab ana ing kamus Baoesastra Djawi duweke Poerwadarminta (1937:591) tegese nanggung yen ana alane. Bisa diarani, apa-apa kang pungkasane bisa dadi ala, sing nanggung yaiku pawongan sing ngongkon utawa ngawiti. Angel nemoni pawongan kang bisa tanggung jawab marang apa kang ditindakake. Akeh pawongan kang biyasane wani nglakoni nanging oreka wani tanggung jawab. Menawa mengko pungkasan katone nduweni asil kang ala, pawongan kuwi bakal ninggalake lan ora gelem tanggung jawab. Sipat kaya mangkono ora perlu ditiru lan ora perlu diterapake ing padinan.

Wernanen prabu wanodya
Retna ningrat putri ing giling wesi
Garwane rahadyan diyul
Langkung wales tumingal
Para nata sedaya kasoran pupuh
Prabu rara angandika
Sagunge kang para aji.

Aja nametoni yuda
Balik padha ngiringa bae ing mami
Manira dhewe kang magut
Mangsah ing ngadilaga
Nora liwat sun epek kabeh surakmu
Sang raja maktal sandika
Para nata sahur peksi.

.... (P.XX. 1-2)

Andharan ing ndhuwur nyethakake yen Prabu Rara minangka ratu ing Giling Wesi arep budhal perang. Ing kono Prabu Rara menging para ratu liyane kang ana ing Giling Wesi kanggo melu perang. Prabu Rara kang bakal maju ing paprangan lan dheweke pengin para ratu kuwi mung ngiring dheweke ana ing mburine. Prabu Rara wedi yen bakal kedaden babagan kang ala tumrap para ratu kasebut mulane dheweke ngongkon kabeh para ratu mung ana ing mburine lan dheweke wae kang maju ngadhepi musuh ing paprangan.

Rasa Tanggap

Rasa tanggap akeh pawongan kang negesi nggape marang kahanan kang kedaden. Tanggap tegese rikat marang apa wae kang kedaden ing sakupengane mligine. Ora kabeh pawongan nduweni rasa tanggap tumrap kahanan kang kedaden. Bisa dijupuk tuladha, kita njaluk tulung marang wong liya, durung karuwan wong liya kuwi gelem nulungi lan tanggap marang kahanan kang kedaden ing awake dhewe. Pawongan jaman saiki luwih akeh kang mentingake kapentingan awake dhewe tinimbang kapentingan liyan. Wis akeh kabukten ing kanyatan pawongan saiki angel yen dikongkon nulungi wong liya babagan kabecikan. Nisa dijupuk tuladha, ketua RT njaluk wargane tanggap marang kahanan ing desan. Dina Minggu disuwun kabeh wargane bisa resi-resik desa bebarengan nangikng akeh para warga kang ora perduli lan milih turu ing omahe dhewe-dhewe. Kuwi bisa diarani tuladha minangka pawongan kang ora tanggap tumrap kahanan kang ana.

Alungguh wurine laki
Sarwi bundet kanca nira
Kesaru duta kang rawoh
Utusane ingkang raka
Nenggih raja suwonda
Srat saking paprangan katur
Dyan suwindi ngaturena.

Mring kang raka prabu estri
Nuwala sampun tinempan

Nulya binuka age
Anenggih sigra winaca
Ngayunan nireng raka
Penget layange wong agung
Suwonda kang mangun yuda.

Tumekaa marang yayi
Prabu estri retna ningrat
Manira kasoran mangko
Wadya ingsun kathah pejah
Miwah kakang wur jaman
Wadyanipun kathah lampus
Yayi bantonanan ingwang.

Sekarine kang prajurit
Negara sira keriga
Anulya nusula age
Ja ngangsi kaseping ngaprang
Nuwala sampun tamat
Sang prabu kagyat andulu
Sekala mijil kang waspa.

Ngandika sang prabu estri
Yayi suwindi deninggal
Sakarine wadya kabeh
Pepekna para prawira
Payo nusul ing ngrana
Dyan suwindi sigra mundur
Prapteng jawi nata bala.

.... (P.IX. 9-13)

Saka andharan ing ndhuwur cetha yen utusane Suwonda ketemu karo Suwindi lan menehake layang kang katujokake marang Prabu Rara. Suwindi langsung menehake layang kasbeut marang Prabu Rara. Prabu Rara maca layang pranyata layang kuwi saka Suwonda. Suwonda njaluk tulung marang Prabu Rara kongkon teka ing paprangan kanggo weneh pambiyantu marang Suwonda. Suwonda kandha yen bala tentara kang diduweni akeh kang mati, bala tentara Awur Jaman uga akeh sing mati, mulane liwat layang kang dikirimake marang Prabu Rara, Suwonda njaluk tulung supaya gelem ngewangi dheweke ing paprangan. Prabu Rara kang nduweni rasa tanggap tumrap kahanan kasebut langsung ngongkon Suwindi nglumpukake wadya bala tentara kanggo maju perang bareng dheweke kanthi tujuwan ngewangi Suwonda.

Manut

Manut tegese nuruti apa kang dadi kuwajibane. Nurut marang apa wae kang dikandhakake tumrap awake. Ora kabeh wong nduweni sipat manut. Manut yen marang tumindak kang becik kuwi bisa ditiru dene manut marang tumindak ala kuwi kang kudu diguwak lan ora ditrepake ing urip iki. Manut marang wong tuwa bakal dadi apik amarga wong tuwa ora mungkin bakal njluntrungake anake ing tumindak kang ala

dene yen manut wong liya durung karuwan awake dhewe bisa apik amarga wong liya kuwi uga durung karuwan nduweni sipat apik kang pantes dinuti.

Warahen si umar maya
Belani suwongsa iki
Kunangan aneng jro pura
Angamuk wong akeh mati
Patih bestak tur bekti
Dhuh gusti ajrih wak ingsun
Bilih kenya nan amba
Lenggona yen wangsul malih
Angandika nur sewan marang ki patya.

Bestak lamun wedi sira
Pekenira sun kantheni
Iya lawan garwaningwang
Ni dewi sujinah iki
Ngiring bae sireki
Retna tinimbalan sampun
Juru jinah semona
Sampun winangsit sang aji
Pan sandika ature wau kang garwa.

Anulya pamit semona
Nuli umangkat sang dewi
Anitih punang jempana
Pinikul punggawa mantri
Patih bestak angiring
Lumampah mungeng ing pungkur
Wadya nem watus wuntat
Lampahe manjing wanadri
Datan kandheg pan siyang dalu lumampah.

....

(P.II. 18-20)

Pethikan ing ndhuwur ngandharake yen Dewi Sujinah nduweni sipat manut marang kakunge. Dheweke diutus ngiring Patih Bestak kanggo matur marang Umar Maya ngenani tumindak Suwongsa kang wis mateni akeh wong ing jero pura. Bestak kang ora wani nglakoni tumindak kuwi pungkasan diiring dening garwane Sri Naledra supaya wani nglakoni. Ing kene tegese Dewi Sujinah nduweni sipat manut kang ditujokake marang kakunge. Apa sing dadi kandhanane kakunge dilakoni amarga kuwi minangka kuwajibane Dewi Sujinah minangka garwa kang kudu manut marang bojone.

Bisa dipercaya

Sipat bisa dipercaya dibutuhake banget dening pamimpin marang andhahane. Kabeh pamimpin pengin nduweni andhahan kang bisa dipercaya nanging ora kurang andhahan kang ora bisa dipercaya lan malah nyilakani pamimpine amarga dheweke uga pengin dadi pamimpin. Sipat kasebut ora pantes ditrepake ing bebrayan iki. Sipat ala kang ora pantes dilakoni kudune bisa diguwak lan ora ditiru. Pancen angel nggoleki wong kang bisa

dipercaya senadyan mangkono pawongan kang bisa dipercaya kuwi sithik amarga sipat kasebut angel dilakoni apa maneh perkara dhuwit. Dhuwit bisa agawe wong kang apik dadi ala amarga ing donya iki apa-apa nganggo dhuwit. Wong kang nduweni sipat bisa dipercaya pantes ditiru amarga kuwi sipat becik kang angel ditiru.

Juru jinah matur ing nrepati
Lampah ira lamun antuk karya
Mar maya binekta mangko
Wonten jabeng kedhatun
Ambabet beban den nenggi
Suka raja nur sewan
Marwata suteku
Wus yayi manjing ngapura
Juru jinah wus manjing sajroning puri
Yata prabu nur sewan.

.... (P.III. 17)

Pethikan kasebut ngandharake yen Dewi sujinah wis bisa nglakoni apa kang dikongkon dening bojone yaiku nemoni Umar Maya kanggo nglapurake Suwongsa kang wis ngamuk ing njero pura lan mateni akeh wong. Nur Sewan seneng banget atine amarga garwane bisa nglakoni apa kang dadi ature. Bisa diarani yen Dewi Sujinah bisa dipercaya kanggo nglakoni apa kang dadi kongkonane bojone. Sipat kaya mangkene bisa ditiru amarga dheweke bisa dipercaya kanggo nglakoni tumindak apa wae.

Preduli

Sipat preduli iki kalebu sipat becik kang bisa dituladhani amarga ora kabeh pawongan nduweni sipat preduli marang liyan. Anane mung pawongan kang preduli marang awake dhewe. Sipat preduli becike kanggo wong liya kang mbutuhake dhisik bubar kuwi lagi bisa preduli marang awake dhewe. Urip ing alam donya kuwi mbutuhake wong liya dadi awake dhewe uga kudu bisa preduli marang wong liya dhisik tinimbang awake dhewe.

Wernanen sang jayeng rana
Saprapta nireng jro puri
Ing manah langkung sungkawa
Putek ing tyas jayeng pati
Mungsuh tan kena pati
Semona dewi marpinjung
Nusung warta kang raka
Pan sampun sinungan warti
Ingkang garwa nungkemi pangkone raka.

Pan sarwi mijil kang waspa
Kang raka ngrangkul sang dewi
Dhuh mas mirah ingsune mas
Wong ayu aja anangis
Bagya kersaning windi
Kinarya lelakon ingsun
Milane kadya paran

Ecane lagon nireki
Para nata wus samya sirna sedaya.
.... (P.XI. 22-23)

Pethikan ing ndhuwur ngandharake yen Dewi Marpinjung nduweni sipat preduli marang liyan. Dheweke nangis ing kakunge amarga akeh para nata kang temu patine nalika perang. Dheweke sungkawa ndelok kedadeyan kasebut. Dheweke bingung arep nglakoni apa amarga akeh para nata kang temu patine ing paprangan. Pancen bisa diarani yen Dewi Mmarpinjung preduli marang kedadeyan kasebut. Rasa sungkawa Dewi Marpinjung bisa diarani preduli marang kedadeyan kang kedaden marang para nata kang temu patine kasebut.

Sopan

Sipat sopan kuwi kalebu sipat becik kang pantes ditiru. Sopan marang wong tuwa kuwi minangka tumindak utama kang kudu dilakoni amarga wong tuwa kudu diajeni. Sopan marang sapa wae mligine wong tuwa bisa nyenengake atine wong kasebut. Yen awake dhewe tumindak sopan, paowongan kuwi bisa ngarani awake dhewe ngajeni dheweke lan dheweke uga sopan marang awake dhewe. Sipat sopan kudu bisa ditrepake ing berayan iki.

Ambar manik atur sembah
Mring kang rama sang prabu jongbi
raji
Awur jaman ngrangkul sunu
Dhuh putraningsun rara
Iku sapa satriya milu sireku
Retna matur yen lakinya
Rama dipun wayuh mami.
.... (P.XIII. 3)

Pethikan ing ndhuwur ngandharake yen Ambar Manik nduweni sipat sopan marang wong tuwane. Sopan kang ditindakake Ambar Manik yaiku atur sembah marang ramane. Tumindak atur sembah kuwi sopan amarga bisa diarani ngajeni wong tuwa. Sipat Ambar Manik kang kaya mangkono bisa kita tiru minangka tumindak anak marang wong tuwane.

PANUTUP

Dudutan

Naskah Prabu Rara kalebu salah sawijining naskah pesisiran kang awujud tembang, nggunakake basa Jawa kang kacampur tembung Kawi, tembung Arab lan tembung Indonesia. Tulisane isih cetha kajaba kaca kang suwek lan *photocopyan* naskah kang kekethok. Naskah iki uga ora ana irah-irahane kabukten ing samak naskah mung ana gambar Candi Singosari lan ora ana katrangan liyane babar pisan. *Naskah Prabu Rara* kang diteliti iki ing bageyan manggala lan kolofon ora dicethakake babagan panulise. Ing

kolofon ana katrangan bab wektu panulisan yaiku Senin Legi tanggal 29 Rabiul Awal jam 10 bengi taun Jim Akir Lumampah.

Asil tintingan *Naskah Prabu Rara* bisa dimangerteni yen isine naskah bab kautamaning wanita kang gegayutan awake dhewe lan wong liya. Paraga kang digayutake karo sipat kasebut yaiku Prabu Rara, Suwindi, Ambar Manik, Dewi Marpinjung, Dewi Sujinah lan Dewi Kuraisin. Para wanodya kang nduweni sipat gayut karo awake dhewe mesthi mentingake awake dhewe. Apa wae kang gegayutan karo awake dhewe mesthi didhisikake. Para wanodya kang nduweni sipat gayut karo wong liya ora bisa urip dhewe lan gumantung marang wong liya. Kapentingan liyan dadi *prioritas* utama tinimbang kapentingan dhewe.

Para wanodya nduweni sipat kang gayut karo awake dhewe diperang dadi pitu yaiku kendel, penguin dikurmati, wibawa, sekti, nduweni rasa tresna, jujur lan setya. Sipat manungsa kang gegayutan karo awake dhewe iki tuwuh saka pribadhi manungsa. Sipat manungsa kang gayut karo awake dhewe ana asipat ala ana uga kang apik. Sipat kang ala ora pantes ditiru dene sipat kang apik bisa ditiru lan digawe patuladhan kanggo kita.

Para wanodya nduweni sipat kang gayut karo wong liya yaiku pangerten, welas asih, sipat alus, “tegas”, andhap asor, tanggung jawab, tanggap, manut, bisa dipercaya, preduli, lan sopan. Bisa diarani yen para wanodya nduweni sipat becik kang bisa digawe patuladhan tumrap pawongan sapa wae mligine para wanodya. Pawongan kang nduweni sipat kaya mangkono bakal ditresnani marang sapa wae lan sesambungan karo pawongan liya uga bisa raket.

Saka andharan mau bisa didudut yen isi *Naskah Prabu Rara* ngemot piwulang kang becik babagan kautamaning wanita. Kautamaning wanita ngenani wibawa, kendel, welas asih, andhap asor, tanggap lan liyane nggambarake bab sing becik saka wanita. Sipat-sipat kang kaya mangkono bisa ditiru lan digawe patuladhan kanggo urip bebrayan ing masyarakat. Sawise kita bisa nindakake sipat-sipat kaya kang kaandharake sadurunge bisa ndadekake kita manungsa becik lan nduweni sesambungan apik antara manungsa siji lan liyane.

Pamrayoga

Panliten iki isih adoh saka tembung sampurna amarga ing panliten iki mung nliti babagan kautamaning wanita kang kena dadi patuladhan kanggo kita sedaya mligine wanita. Mula saka kuwi, panliten iki isih akeh kekurangane. Senadyan mangkono, panliten iki diajab bisa weneh sumbangsih tumrap panliten filologi sabanjure. Nliti naskah minangka salah sawijining tumindak kanggo nguri-uri kasusastran

Jawa. Pamaos diajab bisa weneh pamikiran kang luwih rowa ing panliten sabanjure. Pamaos uga diajab bisa nliti naskah kang ana nilai-nilai luhur supaya bisa kawedhar, dimangerteni lan didadekake patuladhan dening masyarakat.

KAPUSTAKAN

- Ahmadi, Anas. 2011. *Menulis Ilmiah: Buku Ajar MPK Bahasa Indonesia*. Surabaya : Unesa University Prss.
- Damono, Sapardi Djoko. 2005. *Pegangan Penelitian Sastra Bandingan*. Jakarta : Pusat Bahasa.
- Damono, Sapardi Djoko. 1978. *Sosiologi Sastra, Sebuah Pengantar Ringkas*. Jakarta : Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.
- Darma, Budi. 2004. *Pengantar Teori Sastra*. Jakarta : Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional.
- Darni. 2012. *Kekerasan Terhadap Perempuan Dalam Fiksi Jawa Modern, Kajian New Historicism*. Surabaya : C&R Digital Solution.
- Djamaris, Edwar. 2002. *Metode Penelitian Filologi*. Jakarta : Manasco.
- Endraswara, Suwardi. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra, Epistemologi, Model, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta : Buku Seru.
- Gamble, Sarah. 2010. *Pengantar Memahami Feminisme dan Postfeminisme*. Yogyakarta : Jalasutra.
- Gunawan, Heri. 2012. *Pendidikan Karakter, Konsep dan Implementasi*. Bandung : Alfabeta.
- Handayani, Christina dan Ardhian Novianto. 2004. *Kuasa Wanita Jawa*. Yogyakarta : LkiS Pelangi Aksara.
- Hutomo, Suripan Sadi, 1975. *Telaah Kesusastraan Jawa Modern*. Jakarta : Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.
- Kardiman. 2003. *Ekonomi Dunia Keseharian Kita*. Jakarta : Yudhistira.
- Moleong, Lexy. 2010. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung : Remaja Rosdakarya.
- Nurgiyantoro, Burhan. 1995. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press.
- Padmosoekotjo. 1955. *Ngengrengan Kasusastran DJawa I*. Yogyakarta : Hien Hoo Sing.
- Poerwadarminta. 1937. *Baoesastra Djawi*. Tokyo.
- Prabasmoro, Aquarini Priyatna. 2006. *Kajian Budaya Feminis Tubuh, Sastra dan Budaya Pop*. Yogyakarta : Jalasutra.
- Pradopo, Rachmat Djoko. 1994. *Prinsip-prinsip Kritik Sastra*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press.
- Pradopo, Rachmat Djoko. 2001. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta : Hanindita Graha Widia.
- Purnomo, Bambang. 2007. *Filologi dan Studi Sastra Lama*. Surabaya : Bintang Surabaya.
- Purnomo, Bambang. 2011. *Kesastraan Jawa Pesisiran*. Surabaya : Bintang Surabaya.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2012. *Teori, Metode dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta : Pustaka Pelajar
- Robson. 1978. *Pengkajian Sastra-sastra Tradisional Indonesia*. Jakarta : Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.
- Siswantoro. 2010. *Metode Penelitian Sastra Analisis Struktur Puisi*. Yogyakarta : Pustaka Pelajar.
- Subagiyo. 2006. *Sosiologi*. Jakarta : Piranti.
- Sugihastuti. 2011. *Teori Apresiasi Sastra*. Yogyakarta : Pustaka Pelajar.
- Sugiyono. 2013. *Memahami Penelitian Kualitatif*. Bandung : Alfabeta.
- Suryani, Elis. 2012. *Filologi*. Bogor : Ghalia Indonesia.
- Suwarni. 2013. *Sastra Jawa Pertengahan*. Surabaya : Perwira Media Nusantara.
- Teeuw. 1984. *Sastra dan Ilmu Sastra Pengantar Teori Sastra*. Bandung : Karya Nusantara.
- Wiyatmi. 2012. *Kritik Sastra Feminis Teori dan Aplikasinya dalam Sastra Indonesia*. Yogyakarta : Ombak.
- Zoetmulder. 1983. *Kalangwan Sastra Jawa Kuno Selayang Pandang*. Jakarta : Djambatan.